

KĘSTUTIS GUDMANTAS

Lietuvos metraščių Tichonravovo nuorašas: tyrimas ir publikacija

---

ANOTACIJA. Įvadiniame straipsnyje apžvelgiamas rankraštinis 1636 m. kodeksas, saugomas Rusijos valstybinėje bibliotekoje Nikolajaus Tichonravovo rankraščių kolekcijoje (sign. f. 299, Nr. 408). Pagrindinis dėmesys skiriamas kodekso pabaigoje esančiam Viduriniojo Lietuvos metraščių metraščio sąvado nuorašui – pateikiamos jo charakteristikos ir santykis su kitais minėto sąvado nuorašais. Taip pat skelbiamas transkribuotas nuorašo tekstas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Lietuvos metraščiai; Vidurinis sąvadas; kodeksas; nuorašas; Ukraina; stačiatikiai; Nikolajus Tichonravovas.

TICHONRAVOVO KODEKSAS NR. 408

Tyrėjų rečiau naudojamas iki šiol nepublikuotas¹ Lietuvos metraščių nuorašas yra didelės rankraštinės knygos (kodekso) dalis ir yra jos pabaigoje (l. 329r–335v) – drauge su Lietuvos metraščio tęsinio funkciją tarsi atliekančia Ostrogo kronika (l. 336r–339v). Kodeksas priklauso žymaus literatūros istoriko Rusijos akademiko Nikolajaus Tichonravovo (1832–1893) rankraščių kolekcijai, kuri šiuo metu saugoma Maskvoje, Rusijos valstybinės bibliotekos Rankraščių skyriaus 299 fonde². Iki šiol kodeksas yra palyginti nedaug tyrinėtas. Į mokslo

¹ Akivaizdu, kad originalo skaitmeninių vaizdų pateikimas internete mokslinė publikacija nelaikytinas.

² Kodekso signatūra – f. 299, Nr. 408 (Российская государственная библиотека, Отдел рукописей, ф. 299, №. 408); skaitmeninė kodekso kopija prieinama internete: <https://lib-fond.ru/lib-rgb/299/f-299-408/>

apyvartą jį 1888 m. įvedė Tichonravovo mokinys Semionas Dolgovas³, o išsamesnį aprašymą 1914–1915 m. pirmasis pateikė Imperatoriškosios archeografijos komisijos bendradarbis Sergejus Rozanovas⁴. Šis mokslininkas parengė ir pirmą (vienintelę iki šiol) kodekse esančio teksto – Ostrogo kronikos nuorašo – publikaciją⁵. Taip pat minėtinas istoriko Levo Puškariovo indėlis; jis pirmasis pamėgino įvardyti kodekso vandenženklis, tačiau nesugebėjo jų surasti kataloguose⁶.

Dabartinis kodekso įrišimas – 1964 m.⁷; senasis įdėtas į kartoninę dėžutę, kurioje saugoma ši rankraštinė knyga. Tai – tamsrude oda aptrauktas kartonas (aklieji įspaudai, išlikę raištelių fragmentai; minėtina, kad įrišimui sutvirtinti panaudoti XVIII a. I pusėje rašyti Kijevo stačiatikių metropolijos dokumentai (jų tekstuose matyti 1721, 1725 ir 1726 m. datos – I. Ir–v, 440v); ant viršelio – Maskvos viešojo ir Rumiancevo muziejų ekslibrisas su rankraščio signatūra⁸ (minėtų muziejų rinkinius paveldėjo Rusijos valstybinė biblioteka⁹).

Kodekso bloko formatas *in folio* (29,9×18,7×5,5 cm). Rankraštyje šiuo metu yra I + 330 lapų (be minėtų XVIII a. I pusės, anksčiau nepriklaususių blokui, – 329)¹⁰; lapų numeracija – dešiniajame viršutiniame lapų kampe

³ Семен Осипович Долгов, „Русский перевод латинского описания Иерусалима“, in: *Труды Императорскаго московскаго археологическаго общества*, 1888, t. 12, p. 31–66 (apie kodeksą žr. p. 39).

Į kodeksą įdėtame lapelyje yra jo ranka rašyta pastaba apie pastebėtą pertrūkį foliacijoje arabiškais skaitmenimis: „Пропуск въ нумераціи листовъ 211–220. | С. Д.“ su vėlesnio bibliotekininko priedašu: „(Семень Осиповичъ Долговъ) | Г. Георгиевскій 26 Октября 1915 года.“ (Abu įrašai – tamsrudžiu rašalu; čia ir toliau nurodoma dabartinė rašalo spalva.)

⁴ *Полное собрание русских летописей* (toliau – ПСРЛ), t. 22, d. 2, Петроград: Типография М. А. Александрова, 1914, p. VI–VII (Rozanovo įvadinis straipsnis); Сергей Розанов, „Кройника 1636 року“, in: *Український науковий збірник*, Москва: Видання Українського Наукового Товариства у Києві, 1915, p. 21.

⁵ Сергей Розанов, „Кройника 1636 року“, p. 21–30.

⁶ Лев Никитич Пушкирев, *Описание списков хронографа редакции 1512 г., хранящихся в ГБЛ*, Москва: Институт истории СССР АН СССР, 1983, p. 168–177 (vandenženkliai nurodyti p. 168).

⁷ Apie tai informuoja įrašas violetiniu rašalu apatiniame priklijuojamame priešlapyje: „Переплет, ГБЛ, май 1964 г. | Мастер Клементова.“

⁸ Ekslibriso viršutinėje dalyje – Rumiancevo muziejaus įkūrėjo grafo Nikolajaus Rumiancevo herbas, po juo išspausdinta: „Московскаго Публичнаго | и Румянцовскаго Музеевъ | №“, toliau tamsrudžiu rašalu įrašyta: „408. | Тихонравова“. 8,65×10,8 cm; kairiajame viršutiniame kamputyje pieštuku: „Т. 3. I“.

⁹ Iki 1992 m. – Valstybinė V. Lenino biblioteka.

¹⁰ Rozanovas ir Puškariovas nurodo esant 339 lapus, tačiau tai – netikslu (žr. išn. 12).

(gerojoje lapų pusėje): 1) senoji kirilinė tamsrudžiu rašalu, atsiradusi prieš XVIII a. naujai įrišant kodeksą, nes kai kur ji nukentėjo apipjaustant bloką¹¹; 2) greta jos – naujesnė arabiškais skaitmenimis juosvu rašalu; ji nesutampa su kiriline (pvz., l. m̄s [46] kirilinė ir 36 arabiška, o l. c̄kb [222] kirilinė ir 210 arabiška) – iš to matyti, kad anksčiau kodekse lapų būta daugiau¹². Kiriliniaus skaitmenimis tamsrudžiu rašalu taip pat sužymėti lankai (dešiniajame apatiname lapų kampe – gerojoje pusėje) – l. 11r: b̄ [2]; 18r: r̄ [3]; 26r: d̄ [4]; 34r: ē [5]; 42r: s̄ [6]; 50r: s̄ [7]; 58r: h̄ [8]; 66: ō [9]; 74r: ī [10], 82r: ai [11]; 90r: bi [12]; 98r: ri [13]; 106r: di [14]; 114r: ei [15]; 122r: si [16]; 130r: si [17]; 138r: hi [18]; 145r: oi [19]; 153r: k̄ [20]; 161r: ka [21]; 169r: kb [22]; 185r: k̄[д] [24]; 263r: [?]; 294r: n̄ [?]; 301r: ni [38]; 323r: mb [42]; 331r: mr [43]; lankų signatūros išliko ne visos.

Dabartinė rankraščio būklė gera, nors, kaip jau minėta, trūksta lapų, kai kur susiformavusios patakos, stipriai apgadintas l. 1. Kodeksas XX a. buvo restauruotas, popieriumi sutvirtinant pirmus ir paskutinius lapus, todėl l. 1 sunku įžiūrėti didžiąsias lygiagretes (pontiuozo) linijas; vis dėlto, atsižvelgę į lapų visumą, galime padaryti išvadą, kad l. 1–49 ir 145–339 tarpai tarp didžiųjų lygiagrečių yra 2,4–2,6 cm, o l. 50–144 – 3–3,1 cm. Pirmosios rūšies popieriaus vandenženklis yra ant užpakalinių kojų stovintis lokiukas (4,5×2,8 cm, vandenženklį kerta viena didžioji lygiagretė), antrosios – Trutnovo (Trautenau) miesto herbas (du bokštai, tarp jų vartai ir apačioje – drakonas)¹³; šio vandenženklio kodekse esama bent dviejų atmainų (jų dydis atitinkamai 8,6×4,6 cm ir 8,2×4,9 cm), tačiau atstumas tarp didžiųjų lygiagrečių yra toks pat – 3–3,1 cm., o per vandenženklį – per patį jo centrą – eina viena didžioji lygiagretė).

Labai panašus į pirmąjį šių vandenženklių ir, deja, (tik) panašus į antrąjį buvo aptikti 1636 m. Lvove išspausdintos *Evangelijos* popieriuje¹⁴; be to,

¹¹ Pvz., l. 329r, 330r.

¹² Numeruotojas arabiškais skaitmenimis šį pertrūkį mėgino sušvelninti ar likviduoti – po l. c̄kb [222] / 210 kito lapo c̄kr [223] numerį užrašydamas jau 221 (į šį fokusą atkreipė dėmesį Semionas Dolgovas, žr. išn. 3; vis dėlto čia ir toliau patogumo sumetimais nurodome šią gana netikslią foliaciją arabiškais skaitmenimis, nes ji naudojama istoriografijoje).

¹³ Plg. Edmundas Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, [t. 1], Vilnius: Mintis, 1967, p. 115.

¹⁴ Татьяна Владимировна Дианова, *Филиграни XVII века по старопечатным книгам Украины и Литвы из фонда ГИМ*. Каталог, Москва: Государственный исторический

panašus į antrą vandenženklį aptiktas 1637 m. Kijeve išleistoje *Mokomojoje Evangelijoje*¹⁵. Abi šios knygos buvo išleistos su Kijevo stačiatikių metropolito Petro Mogilos palaiminimu (aprobacija)¹⁶.

Kaip netrukus matysime, šios datos gražiai dera su kolofono duomenimis.

Tichonravovo kodeksas surašytas „ukrainietišku“ (istoriografijoje dar vadinamu „pietvakarių rusų“) greitraščiu. Didžiojoje rankraštinės knygos dalyje į vieną puslapį sutalpinamos 23–24 eilutės, nuo l. 258 iki kodekso pabaigos jų sutalpinama daugiau – net 33–35 (tiek yra ir viename Lietuvos metraščio puslapyje)¹⁷. Išorinės kodekso paraštės suliniuotos tamsrudžiu rašalu; tai – dvi lygiagretės linijos, tačiau tekstas kai kur išlenda už pirmosios iš jų, rašovui besistengiant pradėtą žodį užbaigti toje pačioje eilutėje.

Kodekse yra dvi ornamentu papuoštos atsklandos. – l. 1r ir l. 44r ir viena puošni antraštė (l. 38v). Teksto puošybai naudojama raudona spalva – ne tik skyrių atraštėlėse, inicialuose, bet ir glosese. Minėtinos ir dvi pieštuku nupieštos užsklandos – „gėlių puokštės“: l. 335v puokštę laiko ranka, o l. 339v puokštės pagrindas primena herbinių skydelį. Pirmoji užsklanda yra po Lietuvos metraščio nuorašu, o antra – po Ostrogo kronika. Toks šių dviejų tekstų išskyrimas rodo jų teminio vienodumo suvokimą. Užsklandos turėjo būti nupieštos gana anksti, nes ant pirmos iš jų užrašyta marginalija, kurioje minimas stačiatikių hierachas Dionizijus Balabanas (m. 1663)¹⁸. Kodekso paraštėse taip pat yra du grafičiai: tamsrudžiu rašalu nupiešta legendinio čekų karaliaus-artojo Pšemislo figūrėlė (l. 292v) ir žvėrelio galva (l. 331r).

Kodeksas radosi ukrainietiškos žemėse – l. 339v apačioje yra kolofonas – „Dievo vergo Zmitro“ (Dmitrijaus), užrašas apie „kronikų“ perrašymą, datuojamas 1636 m. balandžio 13 d. Jis sudėliotas barokiškai: „РАБ Б(О)ЖИ ЗМИТРО | ЗОПИСАЛ РѢКОЮ КРОИНИКИ | СВОЕЮ | Рок ꙗѣлс: власною м(есе)-ца априлѧ | дѣа: ꙗї: |“, t. y. skaitytina: „Раб Б(о)жи Змитро зописал рѣкою

музей, 1993, p. 69, 157, Nr. 454 (pirmasis vandenženklis); p. 13, 139, Nr. 19, 21 (antrasis vandenženklis).

¹⁵ *Ibid.*, p. 139.

¹⁶ Ж. Василий Степанович Сопиков, *Опыт Российской Библиографии*, редакция В. Н. Рогожина, д. I, С.-Петербург: Издание А. С. Суворина, 1904, p. 106, 107 (Nr. 281, 319). Prieiga internete: <http://books.e-heritage.ru/book/10077567> (žiūrėta 2019-04-17).

¹⁷ Tiesa, esama išimčių – l. 27r yra 35 eilutės, o l. 27v – net 36.

¹⁸ Ant jo pavardės savo ruožtu užbraukė liniją rašovas, palikęs įrašus apie Rusijos carų mirtis (žr. šiame straipsnyje toliau).

своею власною кроиники рок(у) „а́хлс [1636], м(есе)ца априла, дня гї [13].“ Braižas ir rašalas (tamsiai rudos spalvos ir raudonas) liudija, kad Zmitras neabejotinai buvo asmuo, perrašęs metraščių¹⁹. Kaip jau minėta, Zmitro nurodytą kodekso surašymo 1636 m. datą patvirtina ir kodekso popieriaus vandenženkliai – popierius su jais yra datuojamas 1636–1637²⁰). Atkreipsime dėmesį į du momentus: 1) tai – vienas iš trijų Lietuvos metraščių nuorašų su rašovo subskripcija, kiti: Vilniaus, arba Avraamkos, ir Supraslio, arba Odincevičiaus; 2) tai – vienintelis Viduriniojo sąvado nuorašas su rašovo subskripcija. Kitų Lietuvos metraščių nuorašų rašovai mums yra nežinomi arba, geriausiu atveju, tik numanomi.

Kaip jau minėta, Lietuvos metraštis ir Ostrogo kronika yra kodekso pa-
baigoje, l. 329r–339v (iš viso kodekse yra 340 lapų), metraščio antraštė už-
rašyta raudonu rašalu: „КРОИНИКА ВЕЛИКАГО КНИА́ЗТВА | ЛИТОВЪСКАГО И
ЖМОДСКАГО.“²¹; tokios pačios spalvos rašalu užrašytos ir kai kurių skyrelių
antraštės bei inicialai. Metraščio paraštėse esama marginalijų – šviesrudžiu
rašalu bei pieštuku. Rašalu rašytos marginalinės glosos yra senesnės, jos labai
nukentėjo XVIII a. apipjaustant knygos bloką; jose komentuojamas metraščio
tekstas (antai, l. 332v pataisyta Viduriniojo sąvado klaida, kad Gediminas iš-
leidęs savo dukterį už Vladislovo Uolektinio – tai liudytų, kad skaitytojas buvo
susipažinęs su Lenkijos istorijos faktais ir skaitęs kronikas; kitoje glosoje ties

¹⁹ Rozanovas teigia, kad visas kodeksas surašytas „viena ranka“, t. y. Zmitro (*ПСРЛ*, t. 22, d. 2, p. VI; Сергей Розанов, „Кройника 1636 року“, p. 21); Puškariovo manymu, rankos buvo kelios (Лев Никитич Пушкарев, *Описание*, p. 168). Šiaip jau akivaizdu, kad kodekse rašysena keičiasi, tačiau tai nestebina, nes tokios apimties manuskriptas negalėjo būti surašytas vienu uru; mums belieka konstatuoti, kad kodekso rankų ištyrimas yra ateities uždavinyš.

²⁰ Popieriuje su šiais vandenženkliais Kijeve ir Lvove buvo išspausdintos knygos (Татьяна Владимировна Дианова, *Филиграни XVII века по старопечатным книгам Украины и Литвы из фонда ГИМ*. Каталог, Москва: Государственный исторический музей, 1993, p. 139, 157 [Nr. 19, 21, 454]). Ši aplinkybė ir Ostrogo kronikos buvimas kodekse leistų Zmitrą ir jo užsakovus susieti su Ostrogo literatūrinio būreliu, mat jo nariai XVII a. 2–3 deš. pasklido po dab. Ukrainos teritoriją ir dalis jų įsikūrė Kijeve (pvz., ten veikiausiai apsigyveno ir Ostrogo kronikos vėlyvosios redakcijos, apimančios 1500–1636 m. įvykius, rašovas). – Юрий Мицик, „Острозький літописець“, in: *Острозька давнина*, t. 1, Львів, 1995, p. 70.

²¹ T. y. „Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės kronika“. Įdomu, kad, norėdamas sutaupyti vietos, Zmitras antraštę pradėjo rašyti ne iš naujos eilutės, bet toje pačioje, kurioje baigėsi ankstesnis tekstas.

Sofijos Vytautaitės ir Vasilijaus I vestuvių aprašymu l. 333v pažymi, kad nuo to laiko situacija gerokai pasikeitė; kitas skaitytojas ties Polocko kunigaikštės Paraskovijos-Praksedos istorija pažymėjo: „kankinė Paraskovija“ [„м(у)ч(е)н(и)ца | Параско|вѣж.:“, l. 331v²²]). Kaip jau buvo nurodyta anksčiau, puslapyje 335v, kuriame baigiasi nuorašas, esančiame įrašė minimas žymus stačiatikių Bažnyčios hierarchas Dionizijus Balabanas – Cholmo vyskupas (1650–1652), Lucko ir Ostrogo vyskupas (1654–1658), Kijevo, Haličo ir visos Rusios metropolitas (1658–1663, m. 1663)²³.

Deja, įrašė („Dionizijus Balabanas, Dievo malone stačiatikių...“ – „Дѣони́сиу Балабан милостию Б[о]жиею Православный[?]“) pareigos nenurodytos – šitaip galėjo būti „tituluojamas“ ir vyskupas, ir metropolitas²⁴. Taip pat turime konstatuoti, kad mums žinomo metropolito Balabano autografo²⁵ braižas skiriasi. Tiesa, kažkiek galėjo lemti ta aplinkybė, kad minėtas autografas yra oficialus viešas parašas, kuriuo tvirtinama pirmtako Petro Mogilos suteikta privilegija, o mūsų kodekse – privatus įrašas. Į klausimą, kas paliko šią ir kitas marginalijas, matyt, atsakys ateities tyrimai. Čia tik trumpai paminėsime, jog paskutiniu metu atskleistas Kijevo stačiatikių ir unitų hierarchų susidomėjimas istoriniais kodeksais²⁶.

²² Ši glosa yra rudu ir raudonu rašalu – kodekse yra ir daugiau šia ranka paliktų glosų.

²³ Apie jį žr. Борис Николаевич Флоря, „Дионисий (Балабан-Тукальский; †1663, г. Корсунь)“, in: *Православная Энциклопедия*, t. 15, p. 282–284; prieiga internete: <http://www.pravenc.ru/text/178367.html> (žiūrėta 2019-03-28).

²⁴ Plg. *Памятники, изданные Временною Коммиссиею для разбора древних актов [...]*, t. I, изд. II, Киев: В Лито-Типографическом Заведении И. К. Вальнера, 1848, Nr. XXIII (metropolito Dionizijaus Balabano 1657 m. raštas; Nr. XXIV (Lucko ir Ostrogo vyskupo Gedeono Sviatopolk-Četvertinskio 1677 m. raštas).

²⁵ Saugomas Rusijos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriuje. – Российская национальная библиотека, ОР, ф. 588, оп. 3 (Собрание погодинских автографов), ед. хр. 318: Petro Mogilos privilegija Lvovo spaustuvininkui Michailui Sliozkai. – Gorodokas, 1639 VII 19.

²⁶ Hierarchų dėmesio yra susilaukę Ipatijaus metraščio nuorašai: Chlebnikovo kodekse esama metropolitų Silvestro Kosovo (?) ir Petro Mogilos įrašų, o Pogodino kodekse aptiktos gausios unitų metropolito Leono Kiškos glosos. – *Chronica Caliciano-Voliniana. Chronica Romanoviciana*, ediderunt, praefatione notisque instruxerunt Darius Dąbrowski et Hadrianus Jusupowić (*Monumenta Poloniae Historica, nova series*, t. XVI), Cracoviae–Varsoviae: Academia Scientiarum et Litterarum Polona, 2017, p. XIV–XV, XVIII; Adrian Jusupowić, *Kronika halicko-wolyńska (Kronika Romanowiczów) w latopisarskiej kolekcji historycznej*, Kraków: Avalon, 2019, p. 9–13.

Metropolito Petro Mogilos įrašas (autografas) taip pat yra istorinio pobūdžio tekstų rinkinio, prasidedančio Motiejaus Strijkovskio Kronikos vertimo ištrauka, antraštiniame pus-

Pieštuku nuorašo pradžioje pasibraukti ir parašėse brūkšneliais pasižymėti, o vėliau ir kur ne kur užsirašyti kunigaikščių vardai bei nurodyti ПСПЛ 17 stulpeliai (šioje publikacijoje kombinuoto Archeologijos draugijos ir Rumiancevo nuorašų teksto)²⁷. Puslapių 335v ir 336r apatinėse parašėse stambia rašysena, galbūt XVIII a. pradžioje užrašytos nekrologinės žinutės apie Rusijos carų Aleksejaus Michailovičiaus ir Fiodoro Aleksejevičiaus mirtis (atitinkamai 1676 ir 1682 m.). Pirmas nutrintas įrašas: „В роцѣ „аѡхос [17...]“; po juo ta pačia ranka: „В роцѣ „аѡс [1676] м(е)с(я)цѣ геньвара ѿ [30] престависѣ | рабѣ Божии великии осѣдар Алекѣсѣи Михаиловичѣ | въ сѣботѣ третого часа нощи, въ неделю на мѣсноѣ | пѣщеньѣ пренесенѣ з полатѣ въ соборнѣю церковь ||“; I. 336r: „В роцѣ „аѡпв [1682] м(е)с(я)цѣ априля ѿ [17] днѣ, престависѣ рабѣ | Божии великии осѣдар Ѳеодор Алекѣсѣевичѣ въ день че|твертѣкови, которим обоим пошли, Б(о)же, покои вѣчѣныи²⁸ ||“

Kodeksas prasideda rusėnų („vakarų rusų“) redakcijos chronografu (I. 1r-305v)²⁹, po jo yra Kristaus laikų Jeruzalės aprašymas „ИЕРѢСАЛИМЪ: КАКОВЪ И КОЕ ЛИЦЕ ЕГО БѢ ВО | время Х(ристо)во красное³⁰ [!] ѡписаниѣ [...]“ – Nyderlandų autoriaus Kristijono Adrichomijaus (Christianus Adrichomius Delphus, Christiaan van Adrihem, 1533–1585) veikalo vertimas iš lotynų kalbos³¹ į

lapyje; beje, ištrauka pavadinta „Išrašų iš Lietuvos kronikos“ – „ВЫПИСЪ Z КРОЙНИКИ | ЛИТОВСКОЙ КНИГЪ ПЕРШИХ: РОЗДѢЛЪ, А“ – РГАДА, ф. 181, оп. 1, № 365, I. 1r; Christine Watson, *Tradition and Translation: Maciej Strykowski's Polish Chronicle in Seventeenth-Century Russian Manuscripts*, (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Slavica Upsaliensia 46), Uppsala: Uppsala Universitet, 2012, p. 55–56.

Apie istorijos panaudojimą XVII a. Kijevo stačiatikių hierarchų politikoje žr. Ярослав Володимирович Затилюк, „Давньоруська історія на службі у київських церковних ієрархів середини – другої половини xvii ст.: політична риторика та статус митрополії“, in: *Український історичний журнал*, 2012, Nr. 6, p. 40–56.

²⁷ Poroje vietų ties pabrauktais vardais parašėte padėtas klausukas; jų esama ir Ostrogo kronikos parašėse. Turint omenyje tai, kad XX a. pradžioje su metraščio nuorašu dirbo Sergejus Rozanovas ir Teoktistas Sušickis, vertėtų palyginti su šių tyrėjų autografais. Vis dėlto atkreipime dėmesį, kad parašėse nurodyti ПСПЛ 17 stulpeliai beveik idealiai sutampa su minimais Rozanovo straipsnyje st. 261–264, 274–278 ir 279–281 (ПСПЛ, t. 22, d. 2, p. VII).

²⁸ Plg. Сергей Розанов, „Кройника 1636 року“, p. 21.

²⁹ Plačiau kodekso turinys apžvelgiamas Sergejaus Rozanovo in: ПСПЛ, t. 22, d. 2, p. VI–VII.

³⁰ Turėtų būti: „краткое“, plg. Семен Осипович Долгов, „Русский перевод“, p. 31–66.

³¹ Plg. [Christianus Adrichomius Delphus], *Urbis Hierosolymae, quemadmodum ea Christi tempore floruit, et suburbanorum eius brevis descriptio [...] Adiuncta est topographica delineatio [...] Christiano Adrichomio Delpho auctore, Coloniae Agrippinae: in officina Birckmannica, sumptibus Arnoldi Mylii, 1597* (ir kiti leid.). Vertimas į rusėnų k.

rusėnų (l. 305v–328v), Lietuvos metraštis (l. 329r–335v), Ostrogo kronika (l. 336r–339v), apimanti 1538–1621 m. laikotarpį³² (joje pasinaudota 1597 m. Martyno ir Joachimo Bielskių *Lenkų kronika (Kronika polska)*³³, o dėstymas išsamesnis tampa tik XVI a. pabaigoje). Kaip yra nustatę tyrėjai, Ostrogo kronikos autorius buvo lojalus Lenkijos Karūnai stačiatikis, priešiškas Maskvai, katalikams ir bažnyčių unijai³⁴. Pilnesnis tos pačios (ankstyvosios) redakcijos kronikos nuorašas, apimantis 1500–1621 m., šiuo metu saugomas Charkivo Volodimiro Korolenkos mokslinėje bibliotekoje³⁵. Tokia kodekso sandara – nuo pasaulinės istorijos (chronografo) iki lokalinės yra gana tradicinė istorinių/metraštinų tekstų kolekcijai.

Tačiau grįžkime prie Lietuvos metraščio nuorašo. Apie jo egzistavimą pirmasis informavo Rozanovas, o Sušickis pirmasis plačiau panaudojo savo tyrimuose³⁶. Vėliau, pasinaudodamas Sušickio monografija, Tichonravovo nuorašą pamini Viačaslavas Čamiaryckis³⁷, o Sušickio ir Čamiaryckio darbais – Mikalajus Ulaščukas³⁸; keista, kad šis mokslininkas Tichonravovo nuorašo ne išspausdino Lietuvos metraščiams skirtuose „Pilnojo rusų metraščio rinkinio“ (*ПСРЛ*) 32 ar 35 tomuose³⁹.

---

datuojamas 1598 g. – Семен Осипович Долгов, *op. cit.*, p. 31–66 (apie mūsų kodeksą – p. 39; plg. *ПСРЛ*, t. 22, d. 2, p. VI–VII).

³² Nuorašas yra defektinis – prasideda sakinio viduryje, nes kodekse tarp l. 335v ir 336r trūksta lapo. Senoji kirilinė foliacija, kurioje l. 335 atitinka тлз [337], o l. 336 – тли [338], to nerodo. Todėl darytina išvada, kad ši foliacija radosi vėliau nei kodeksas.

³³ Сергей Розанов, „Кройника 1636 року“, p. 22; Юрий Мыцык, *Украинские летописи XVII века*, Днепропетровск: ДГУ, 1978, p. 39–46; Юрий Мицик, „Острозький літописець“, in: *Острозька давнина*, Львів, 1995, t. 1, p. 69–73.

³⁴ Михаил Николаевич Тихомиров, „Малоизвестные летописные памятники“, in: *Исторический архив*, t. 7, Москва–Ленинград, 1951, p. 236–253; Юрий Мыцык, *Украинские летописи*, p. 39.

³⁵ Юрий Мыцык, *op. cit.*, p. 40, 81. Rankraščio (sign. 819923 / a 289792) skaitmeninė kopija šiuo metu prieinama nurodytos bibliotekos svetainėje internete: <https://en.calameo.com/read/0006329456de2f64e1a72>; deja, šiame didelės apimties kodekse, kuriame taip pat yra chronografas, Lietuvos metraščio nuorašo nėra.

³⁶ Теоктист Сушицький, *Західньо-руські літописи як пам'ятки літератури*, d. I, Київ: 7-ма Державна друкарня, 1921, p. 55, 60–61, 76–78.

³⁷ Вячаслаў Антонавіч Чамярыцкі, *Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. Узнікненне і літаратурная гісторыя першых зводаў*, Мінск: Навука і тэхніка, 1969, p. 25, 159.

³⁸ Николай Николаевич Улащик, *Введение в изучение белорусско-литовского летописания*, Москва: Наука, 1985, p. 23, 26, 64.

³⁹ Išleisti Maskvoje atitinkamai 1975 ir 1980 m. Tichonravovo kodekso Nr. 408 panaudojimo lape nematyti ženklų, kad rankraštis tuo metu būtų buvęs neprieinamas skaitytojams. Tiesa,

Neseniai betarpiškai su originalu dirbo Sergejus Polechovas, rašydamas straipsnį apie „Pasakojimą apie Podolę“⁴⁰, o rengdamas Viduriniojo sąvado apžvalgą ir Raczyńskich nuorašo komentarus – šių eilučių autorius⁴¹.

TICHONRAVOVO NUORAŠO YPATUMAI

Lietuvos metraščio nuorašas yra nepilnas. Nors jame pasakojama „nuo pradžių“, t. y. nuo Palemono atvykimo, tačiau metraščio tekstas perkomponuotas – pasakojimas apie Spėros stabą įterptas į Palemono ir jo bendražygių kelionę „Nemuno mariomis“, toliau iškart eina pasakojimas „Apie kunigaikštį Barkų ir jo brolių Kuną“ (ne visas), o po jo – priešingai, nei turėtų būti, regime skyrelį „Apie kunigaikštį Palemoną ir apie tris jo sūnus“, kuriame vėl porinama apie Spėrą, tačiau stabo istorija praleidžiama (l. 329v–330r).

Bet tai dar ne viskas – toliau tekste praleistas skyrelis apie Vykintą ir Gerdvilą, o nuo siužeto apie Lietuvos didžiuosius kunigaikščius Živinbudą ir Kukovaitį peršokama prie pasakojimo apie tai, kaip Gediminas įkūrė Trakus ir Vilnių (l. 332r, skrygva – netaisyta): „и потом князь литовъскїи и жмоитскїи. | Живинбѣдъ умре. а с(ы)нъ его Кѣковоита сѣлъ на Великом княжствѣ | Литовском. и Жмоитскомъ.: ѿ великом князѣ Кгидиминѣ як Троки и Вилню збѣдовал.:“. Taigi, kaip matome, praleista didžioji legendinės dalies teksto dalis, kurioje pasakojama apie Kukovaičio, Šventaragio, Utenio, Skirmanto, Romano, Narimanto, Traidenio, Vytenio ir, iš dalies, Gedimino valdymą. Gal šitaip siekta „išcenzūruoti“ Gedimino žygį į Voluinę ir Kijevą?⁴²

Ulaščykas taip pat dėl neaiškių priežasčių nepublikavo Valstybiniame istorijos muziejuje Maskvoje saugomų Patriarcho nuorašų – žr. mūsų straipsnį-recenziją šiame *SLL* tome „Apie Patriarcho kodekso (Син 790) publikaciją“.

⁴⁰ Сергей Владимирович Полев, „Летописная ‘Повесть о Подолье’“, in: *Древняя Русь. Вопросы Медиевистики*, 2014, Nr. 1 (55), p. 38.

⁴¹ Knyga *Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis* šiuo metu rengiama spaudai. Taip pat žr. Кястутис Гудмантас, „‘Летописец Великого княжества Литовского и Жмоитского’ и места памяти руси: модусы рецепции второго свода литовских летописей“, in: *Места памяти руси конца XV – середины XVIII в.*, Москва: РОССПЭН, 2019, p. 77–79 ir kt.

⁴² Plg. „baltarusiškame“ Patriarcho nuoraše B praleistą pasakojimą apie legendinius Polocko kunigaikščius. Beje, tendenciją galima išvelgti ir Zmitro atveju – perteikdamas Polocko siužetą, jis nemini šv. Paraskovijos-Praksedos „titulo“, kuris yra kituose nuorašuose (*святая, свиѣта, свиѣтаја*).

Dar vienas „šuo­lis“ – po pasakojimo apie Algirdo ir Kęstučio perversmą⁴³ ir valdžios dalybas pradeda pasakoti apie Vytauto dukters Sofijos ištekinimą už Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilijaus I⁴⁴; beje, ši naujoji pastraipa lyg niekur nieko pradeda fraze „Торо ж лѣта“ (l. 333r). Nerasime ir pasakojimo apie Podolę pradžios – Algirdo mūšio su totoriais, legendos apie Karijotaičių atėjimą ir Kameneco bei kitų pilių statybą, Teodoro Karijotaičio išvijimą (l. 334v–335r)⁴⁵. Taip pat krinta į akis, kad nuorašo pabaigoje praleisti penkių skyrelių pavadinimai, o paskirų frazių stinga visame nuorašo tekste (tie dalykai išsamiau komentuojami publikacijoje).

Regis, toks laisvas elgesys su metraščio tekstu sietinas ne vien su proto­grafo defektais⁴⁶, bet taip pat su viduramžiškos autorystės sampratos erozija ir sustiprėjusia rašovo kaip „autoriaus“ savimone⁴⁷. Turbūt nederėtų ignoruoti ir nežinomo užsakovo vaidmens. Rašovas Zmitras nemokėjo lotynų kalbos arba ją mokėjo prastai, tad nesuprato lotyniškos Lietuvos vardo etimologijos, tačiau jam gana įprasta buvo lenkų⁴⁸ – pirmąkart parašęs „по латине“ (taip yra kituose nuorašuose), antrąkart jau rašė lenkišku raidynu „po łatyne“ (l. 330v);

⁴³ Jis kaip ir Raczyńskich nuoraše datuojamas 1365 m.!

⁴⁴ NB svarbi detalė: Sofiją prie Maskvos pasitinka tik „kunigaikštis Andrejus Vladimirovičius“ – taip yra tikrai Rumiancevo ir Raczyńskich nuorašuose.

⁴⁵ Plg. Сергей Владимирович Полевых, „Летописная ‘Повесть о Подоле’“, p. 38.

⁴⁶ Apie juos bylotų gausūs teksto iškraipymai. Proto­grafas vietomis galėjo būti sunkiai paskaitomas, jame galėjo stigti lapų (taip įmanu paaiškinti kai kurias Tichonravovo nuorašo lakūnas), o kad proto­grafo įrišas buvo suiręs, rodytų keistas intarpas pasakojime apie Palemono ir jo bendrų kelionę l. 329v ir skirtingų skyrelių teksto sujungimas l. 330r – perrašydamas Zmitras, matyt, supainiojo lapų eiliškumą. Bendrą situacijos vaizdą dar labiau komplikuoja Dolgovo pastaba, kad Adrichomijaus Jeruzalės aprašyme taip pat esama praleidimų (Семен Осипович Долгов, „Русский перевод латинского описания Иерусалима“, p. 39); tai galėtų reikšti tiek Zmitro „redagavimą“, tiek abiejų tekstų (Jeruzalės aprašymo ir Lietuvos metraščio) proto­grafų defektinį pobūdį (ar veikia ir viena, ir kita). Puškariovas: praleistos kai kurios antraštės chronografe.

⁴⁷ Palyginimui, anot Michailo Tichomirovo, rusų metraščių senoji dalis nuo pusiau legendinių Gostomyslo laikų iki XVI a. taip pat trumpinama ir atpasakojama XVII a. rankraštyje, kuris taip pat yra didelio istoriografinio kodekso-konvoliuto dalis ir kuris saugomas Valstybiniame istorijos muziejuje Maskvoje, sign. СИН 963. – Михаил Николаевич Тихомиров, „Летописные памятники б. Синодального (патриаршего) собрания“, in: *Исторические записки*, 1942, t. 13, p. 276.

⁴⁸ Dėl lenkų k. XVII a. Ukrainoje plg. Джованна Броджі Беркофф [Giovanna Brogi Bercoff], „Вибір мови та вибір культури в Україні XVII століття“, in: *Київська Академія*, Київ: Laurus, 2014–2015, t. 12, p. 33–45.

tiktai Jevreinovo ir Raczyńskich nuorašuose – po to juose kalbama apie Vytauto žygį į Smolenską⁵²). Vis dėlto nuorašo ypatybių visuma jį leidžia skirti antrajai Viduriniojo sąvado redakcijai⁵³ ir, kaip minėta, jis gana artimas Rumiancevo nuorašui⁵⁴, nors turi panašumų ir su Raczyńskich nuorašu.

Tad apibendrinkime: tai yra įdomus, nors ir nepilnas Lietuvos metraščių nuorašas, liudijantis, kad XVII a. Ukrainai LDK istorinė tradicija tebebuvo gana svarbi, o kodekso atsiradimą, matyt, derėtų sieti su XVII a. pirmos pusės Ukrainos stačiatikių dvasininkijos istoriografiniu sąjūdžiu⁵⁵ ir iš dalies, kaip jau užsiminta anksčiau, su iki 1636 m. egzistavusiu Ostrogo literatūriniu rateliu.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

RANKRAŠTINIAI ŠALTINIAI

Российская государственная библиотека (РГБ), Отдел рукописей, ф. 299, № 408.

Российский государственный архив древних актов (РГАДА), ф. 181, оп. 1, № 365.

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Колекція рукописних книг, шифр 819923 / а 289792; prieiga internete: <http://en.calameo.com/read/0006329456de2f64e1a72> (žiūrėta 2015 X 30).

⁵² Ta pati 6909 m. data Trumpojo sąvado nuorašuose yra visai kitur – pasakojimo apie Smolensko įvykius pradžioje. – *ПСРЛ* 17, st. 48, 97.

⁵³ Plg. Теоктист Сушицький, *Західньо-руські літописи*, p. 78; Вячаслаў Антонавіч Чамяршыцкі, *Беларускія летапісы як помнікі літаратуры*, p. 159; Кястуціс Гудмантас, „Летописец Великого княжества Литовского и Жомойтского“, p. 67, 77.

⁵⁴ Plg. Теоктист Сушицький, *Західньо-руські літописи*, p. 76–78 (nurodyti kai kurie Rumiancevo ir Tichonravovo nuorašų bendrumai; tiesa, p. 78 ne visai tiksliai teigiama, kad vietoj Nemuno ir Skirmanto Tichonravovo nuorašo legendinėje dalyje minimi Gerdvilas ir Vykintas; iš tikrųjų, iš pradžių minimi Kernius (!) ir Skirmantas, kurie vėliau „virsta“ Gerdvilu ir Vykintu [l. 330v, 331r]). Kaip ir Sušickis, Rumiancevo ir Tichonravovo nuorašų artimumą konstatuoja Polechovas; tiesa, jis nurodo ir kai kuriuos šių nuorašų skirtumus – antai Tichonravovo nuorašo protografas buvo „šiek tiek pilnesnis“ nei Rumiancevo nuorašas (žr. Сергей Владимирович Полехов, „Летописная ‘Повесть о Подолье’“, p. 38). Minėtame kontekste verta atkreipti dėmesį į kai kuriuos įdomius Tichonravovo ir Ališavos nuorašų sutapimus; abu šie nuorašai priklauso antrajai redakcijai, tačiau Ališavos nuorašas yra vertimas į lenkų kalbą, todėl ne toks parankus tekstų sugretinimui.

⁵⁵ Apie jį žr. Frank E. Sysyn, „Recovering the ancient and recent past: the shaping of memory and identity in early modern Ukraine“, in: *Eighteen-Century Studies*, t. 35, Nr. 1 (Fall, 2001), p. 77–84 (p. 78); plg. Ігор Шевченко, *Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку 18 століття*, Львів: Видавництво українського католицького університету, 2014, p. 173–174, 219–220.

SPAUSDINTI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- [ADRICHIOMIUS DELPHUS CHRISTIANUS], *Urbis Hierosolymae, quemadmodum ea Christi tempore floruit, et suburbanorum eius brevis descriptio [...] Adiuncta est topographica delineatio [...] Christiano Adrichomio Delpho auctore, Coloniae Agrippinae: in officina Birckmannica, sumptibus Arnoldi Mylii, 1597.*
- Chronica Caliciano-Voliniana. Chronica Romanoviciana*, ediderunt, praefatione notisque instruxerunt Dariusz Dąbrowski et Hadrianus Jusupowić (*Monumenta Poloniae Historica, nova series*, t. XVI), Cracoviae–Varsaviae: Academia Scientiarum et Litterarum Polona, 2017.
- JUSUPOWIĆ ADRIAN, *Kronika halicko-wolyńska (Kronika Romanowiczów) w latopiarskiej kolekcji historycznej*, Kraków: Avalon, 2019, p. 9–13.
- LAUCEVIČIUS EDMUNDAS, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Vilnius: Mintis, 1967.
- SYSYN FRANK E., „Recovering the ancient and recent past: the shaping of memory and identity in early modern Ukraine“, in: *Eighteen-Century Studies*, t. 35, Nr. 1 (Fall, 2001), p. 77–84.
- WATSON CHRISTINE, *Tradition and Translation: Maciej Strykowski's Polish Chronicle in Seventeenth-Century Russian Manuscripts*, (*Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Slavica Upsaliensia* 46), Uppsala: Uppsala Universitet, 2012.
- БРОДЖІ БЕРКОФФ ДЖОВАННА [BROGI BERCOFF GIOVANNA], „Вибір мови та вибір культури в Україні XVII століття“, in: *Київська Академія*, т. 12, Київ: Laurus, 2014–2015, p. 33–45.
- ГУДМАНТАС КЯСТУТИС, „Летописец Великого княжества Литовского и Жомоитского и места памяти руси: модусы рецепции второго свода литовских летописей“, in: *Места памяти руси конца XV – середины XVIII в.*, Москва: РОССПЭН, 2019, p. 64–87.
- ДИАНОВА ТАТЬЯНА ВЛАДИМИРОВНА, *Филиграні XVII века по старопечатным книгам України и Литвы из фонда ГИМ*. Каталог, Москва: Государственный исторический музей, 1993.
- ДОЛГОВ СЕМЕН ОСИПОВИЧ, „Русский перевод латинского описания Иерусалима“, in: *Труды Императорского московского археологического общества*, 1888, т. 12, p. 31–66.
- ЗАТИЛЮК ЯРОСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ, „Давньоруська історія на службі у київських церковних ієрархів середини – другої половини xvii ст.: політична риторика та статус митрополії“, in: *Український історичний журнал*, 2012, Nr. 6, p. 40–56.
- МИЦИК ЮРІЙ, „Острозький літописець“, in: *Острозька давнина*, Львів, 1995, т. 1, p. 69–72.
- МЫЦЫК ЮРИЙ, *Украинские летописи XVII века*, Днепропетровск: ДГУ, 1978.
- Памятники, изданные Временною Коммиссиею для разбора древних актов [...]*, т. I, издание II, Киев: В Лито-Типографическом Заведении И. К. Вальнера, 1848.
- ПОЛЕХОВ СЕРГЕЙ ВЛАДИМИРОВИЧ, „Летописная ‘Повесть о Подолье’“, in: *Древняя Русь. Вопросы Мединевистики*, 2014, Nr. 1 (55), p. 33–42.

- Полное собрание русских летописей*, т. 17: *Западнорусские летописи*, С.-Петербург, Петроград: Типография М. А. Александрова, 1907.
- Полное собрание русских летописей*, т. 22, д. 2, Петроград: Типография М. А. Александрова, 1914.
- Полное собрание русских летописей*, т. 32: *Хроники: Литовская и жомойтская, и Быховца; летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного*, Москва: Наука, 1975.
- Полное собрание русских летописей*, т. 35: *Летописи белорусско-литовские*, Москва: Наука, 1980.
- ПУШКАРЕВ ЛЕВ НИКИТИЧ, *Описание списков хронографа редакции 1512 г, хранящихся в ГБЛ*, Москва: Институт истории СССР АН СССР, 1983.
- РОЗАНОВ СЕРГЕЙ, „Кройника 1636 року“, in: *Український науковий збірник*, Москва: Видання Українського Наукового Товариства у Києві, 1915, р. 21–30.
- СУШИЦЬКИЙ ТЕОКТИСТ, *Західньо-руські літописи як пам'ятки літератури*, д. I, Київ: 7-ма Державна друкарня, 1921.
- СУШИЦЬКИЙ ТЕОКТИСТ, *Західньо-руські літописи як пам'ятки літератури*, упорядкував та до друку виготовив О. А. Назаревський, д. II, Київ: з друкарні Всеукраїнської Академії Наук, 1929.
- СУШИЦЬКИЙ ТЕОКТИСТ, *Західньо-руські літописи як пам'ятки літератури*, упорядкував та до друку виготовив О. А. Назаревський, Київ: з друкарні Всеукраїнської Академії Наук, 1930.
- ТИХОМИРОВ МИХАИЛ НИКОЛАЕВИЧ, „Летописные памятники б. Синодального (патриаршего) собрания“, in: *Исторические записки*, т. 13, 1942, р. 256–283.
- ТИХОМИРОВ МИХАИЛ НИКОЛАЕВИЧ, „Малоизвестные летописные памятники“, in: *Исторический архив*, т. 7, Москва–Ленинград, 1951, р. 236–253.
- УЛАЩИК НИКОЛАЙ НИКОЛАЕВИЧ, *Введение в изучение белорусско-литовского летописания*, Москва: Наука, 1985.
- ФЛОРЯ БОРИС НИКОЛАЕВИЧ, „Дионисий (Балабан-Тукальский; †1663, г. Корсунь)“, in: *Православная Энциклопедия*, т. 15, р. 282–284; Prieiga internete: <http://www.pravenc.ru/text/178367.html> (žiūrėta 2019-03-28).
- ЧАМЯРЫЦКІ ВЯЧАСЛАЎ АНТОНАВІЧ, *Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. Узнікненне і літаратурная гісторыя першых зводаў*, Мінск: Навука і тэхніка, 1969.
- ШЕВЧЕНКО ІГОР, *Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку 18 століття*, Львів: Видавництво українського католицького університету, 2014.

The Tikhonravov Copy of the Lithuanian Chronicles: Investigation and Publication

S u m m a r y

The introductory article presents an overview of the manuscript codex kept in the manuscript collection of Nikolai Tikhonravov at the Russian State Library (f. 299, no. 408). The codex, or at least part of it, was written down by 'Zmitro slave of God' in 1636, in all probability in the territory of present Ukraine. The focus is placed on the copy of the Second Lithuanian Chronicle at the end of the codex: it has been little researched and not published yet. The article deals with its characteristics and its relation with other copies of the said chronicle. The author maintains that the whole of the properties of this copy allows attributing it to the Second Redaction of the Second Lithuanian Chronicle, and although it is quite close to the Rumyantsev copy, it bears similarities with the Raczyński copy of the Third Redaction of the Second Lithuanian Chronicle. The publication also includes the transcribed text of the Tikhonravov copy.

KEYWORDS: Lithuanian chronicles; Second Lithuanian Chronicle; codex; copy; Ukraine; Orthodox believers; Nikolai Tikhonravov.

Gauta: 2019 04 24

Priimta: 2019 05 28